

VINCZE ISTVÁN „SZŐLŐMŰVELÉS ÉS BORTERMELÉS A BORSODI
HEGYKÖZBEN” CÍMŰ KANDIDÁTUSI DISSZERTÁCIÓJÁNAK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1960. szeptember 8-án tartotta Vincze István kandidátusi értekezésének vitáját. A bírálóbizottság elnöke *Ortutay Gyula* akadémikus volt, titkára *Dégh Linda* kandidátus, tagjai pedig: *Gerevich László*, *Korompay Bertalan*, *Vajkai Aurél*, *Vargyas Lajos* és *Végh József* kandidátusok. A két opponens: *Fél Edit* és *Gunda Béla*, a történettudomány kandidátusai.

A vitaülés első felszólalójaként *Tálas István* egyetemi tanár, kandidátus, Vincze István aspiránsvezetője ismertette véleményét az értekezésről, valamint a szerző tudományos munkásságáról. Rámutatott, hogy Vincze munkája hosszadalmas és elmélyült kutatások eredménye. Eddig mind a hazai, mind pedig a külföldi néprajzi szakirodalom szűkölködött olyan tanulmányokban, amelyek a szőlészet és a borászat kutatására elegendő támpontokat adhattak volna. Vincze István munkásságával — melynek csupán egy részlete a kandidátusi értekezés — lényegében kialakította a kutatás módszereit s e tekintetben az európai kutatásra is ösztönzően hatott. Szorgos anyaggyűjtése révén, melyet egyforma intenzitással végzett mai paraszti környezetben és a történeti forrásokban tallózva, nemcsak hatalmas anyagismeretet szerzett, hanem értékes elméleti megállapításokhoz jutott. Munkáját igényes marxista elmélyültség jellemzi.

Fél Edit opponens mindenekelőtt azt a módszert mérlegelte, amellyel Vincze István kitűzött célját: „1. a magyar szőlő- és borkultúra rendszerezésének kialakítását, 2. ebben a rendszerben, szélesebben adott keretben pedig egy szűkebb terület analízáló feldolgozását” megvalósítani törekedett. Ehhez elmélyült helyi gyűjtés alapján egy kisebb közösség termelési technikáját, munkaszervezési formáit, hagyományos ismeretanyagát, valamint a termeléssel kapcsolatos társadalmi viszonyait mutatja be, másfelől az összefüggéseket széles kultúrtörténeti és kultúrföldrajzi összehasonlítás alapjára helyezi.

Külön értékeli az opponens Vincze István körültekintő gyűjtőmódszerét, mely olyan új, magasabszintű, korszerű néprajzi kutatás elveit teszi magáévá, amely nem elégszik meg szakszerű tárgyi leírással, hanem amely az egyént, a közösséget a tárgyakhoz fűző bonyolult kapcsolatok alapján világítja meg. Az ilyen célú kutatás hosszantartó tervszerű megfigyeléseket igényel. Vincze munkája 10 évig folyó gyűjtés gyümölcse. Néhol plasztikusan mutatja be az eszközök és az ember kapcsolatát, sajnálatos, hogy csak a kapaféléket elemezte ilyen részletességgel. Ugyanígy sajnálatosnak tartja, hogy Vincze a szüret és más társadalmi megnyilvánulások leírásánál a sokoldalú néprajzi gyűjtés lehetőségeit nem használta ki. Vincze elzárkózik a társadalmi kísérőjelenségek elemzésétől, pedig — állapítja meg az opponens — a szőlőművelés célja a bornyeres és éppen a fogyasztással kapcsolatos alkalmak vizsgálata adna további értékes adatokat a szőlőtermelés fontosságának megértéséhez.

A dolgozat egyik legjobb részeként *Fél Edit* a birtoklási formákról, a szőlőbeli bér munkásokról és a bér munka különböző formáiról szőlő fejezeteket jelöl meg. Mégis, éppen a szőlőművelésnek a társadalom életében betöltött szerepét tárgyaló részben is talált hiányosságokat az opponens. A kutatott területen ugyanis a szőlőtermelés csak egyik mozzanata a sokoldalú gazdálkodási formának, ha a legfontosabbika is — ahogy Vincze bizonyítja. Ez a bizonyítás hitelesebb lett volna, ha a szőlőtermelésre fordított munkákat Vincze egyéb munkákkal való kapcsolódásukban mutatja meg, ha a szőlőbirtok és más

birtokok elhelyezkedését, a szőlőtermelő falvak társadalmi tagozódását is ismertette volna.

Fél Edit opponensi véleménye rövidebben foglalkozik az értekezésnek átfogóbb rendszerező, rendszeralkotó részével. Amint megállapítja: az eszközformák és a munkamódok összehasonlításának néprajzi módszerével máris oly összefüggéseket mutatott meg a szerző, amelyek jelentősen gyarapítják ismereteinket a magyar népi kultúra történeti fejlődésére vonatkozólag. Mikor Vincze az általa fölállított rendszerezésbe illeszti a vizsgált szőlőkultúrát, egy új történeti föltevést is kifejt e szőlőkultúra eredetével kapcsolatban. Elismerés illeti itt a szerzőt bátorságáért, amellyel a paraszti szőlőművelés némely elemét a honfoglaló magyarsághoz vezeti vissza, ill. a csatlakozott kabar törzsek kulturális emlékeit látja megcsillanni bennük. Az adatok csekély volta, és a Vincze által felhozott jelenségesoport negatív volta arra utalnak, hogy az eurázsiai szőlőművelés történetének beható vizsgálata nélkül itt még végleges megállapításra nem juthatunk. De ha soronkövetkező kutatások nem is igazolnák Vincze feltevését, módszerének korszerű, tudományos kifejtése komoly nyeresége a szaktudománynak.

Mindezek alapján Fél Edit az értekezést feltétlen elfogadásra javasolja.

Gunda Béla opponensi véleményében elismeréssel méltatja Vincze úttörő munkásságát a bortermelés kutatása terén. Szerinte Vincze feltárt anyagát a magyar és közép-európai kulturális területek (culture area) összetevőit kutatómunkában lehetne jól értékesíteni. Vincze szemlélete „a klasszikus néprajzi szemléletek irányvonalában halad, melynek feladata az élő kultúra jellemzése s a kultúra kialakulásának feltárása” és úgy látja, hogy hasonló dolgozatokból kerekedhetne ki egy új magyar néprajzi kézikönyv.

Gunda Béla az elméleti problémák között a magyar szőlőkultúra eredetkérdését emeli ki. Úgy mond, ha Vincze a borsodi Hegyköz szőlőkultúráját a magyar szőlőkultúra egy részének tekinti, úgy bizonyára úgy véli, hogy korábban egységes magyar szőlőkultúra volt, amely később tájak szerint differenciálódott. E feltevés arra a gondolatra készíttet, hogy ez az egységes szőlőkultúra az a bizonyos kabarjellegű, mely tájanként más népelemek hatása alatt formálódott át. Itt az opponens azt a kérdést teszi fel, hogy vajon Vincze a honfoglalás korában egységes kabarjellegűnek véli-e a magyarság szőlőművelését, vagy pedig arra gondol-e, hogy már ekkor különféle hatások érték? A maga részéről feltételezi, hogy a mediterrán görög–római jellegű szőlőművelés eszközeit és módjait a magyarság már a honfoglalás előtt megismerhette.

A következőkben *Gunda Béla* hosszabban elidőzik a Mátra-bükkalji szőlőkultúra kabar eredetével, ill. keleti (kaukázusi) gyökereivel kapcsolatban kifejtettéknél. Itt felhívja a figyelmet, hogy a keleti kapcsolatok kérdését más tényekkel is bizonyítani kell, erre az antropológia köréből hozva példát. Vitatkozik Vinczének azzal a megállapításával, amely szerint a Miskolc-környéki baltanélküli szőlőmetszőkések a keleti szőlőkultúra emlékei; véleménye szerint ezek egy igen elterjedt balkáni-mediterrán területen elterjedt „Buschmesser” metszőkés helyi variánsai, nem lát okot a kabarokkal, vagy a Kaukázussal való egyeztetésre. Viszont a Vincze által balatonvidéki típusként nyilvántartott baltás formát már a Fekete-tengertől északra megismerhette a magyarság. *Gunda* vitatja azt is, hogy jogos lenne a virágzó szőlőbe menés tilalmának bükkalji hagyományát kaukázusi analógiával összekapcsolni. Magyar és európai példákkal bizonyítja, hogy itt közismert, a gyümölcstermést biztosító varázseljárásról van szó.

A hegyközi szőlőművelés bemutatását az opponens mintaszerűnek tartja, de kifogásolja, hogy a dűlőnevek alapján a régi szőlőterületeket nem rekonstruálta. Különösen hangsúlyozza a munka zárófejezete kiegészítésének fontosságát. Kiadás esetén foglalja ebben össze a táji sajátosságokat, értékeli a tájnyelvi adatokat, elemi a terminológiát, ezenfelül néhány eszköz tárgyfeldrajzi szempontból érdemelne kidolgozást. Végezetül külön kiemeli az opponens Vincze István dolgozatában a történelmi materializmus módszerének példás és igényes alkalmazását.

A kandidátusi dolgozatot mielőbbi kiadásra és a Bizottság elfogadására ajánlja.

Az elhangzott öpponensi vélemények után a bírálóbizottság két tagja jelentkezett szólásra.

Korompay Bertalan mindenekelőtt méltatja Vincze munkáját, dicséri erényeit, különösen kiemelve a történelmi források értékes felhasználását. Az összehasonlító anyagot nézete szerint az idevonatkozó nyelvészeti irodalomnak az anyagával is bővíteni kell. Felhívja a jelölt figyelmét Zsirai, Zichy és Munkácsi fejtegetéseire, különösen azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a török eredetű szőlő szó eredetileg vonatkozhatott-e szőlőművelésre, vagy csupán bogyo értelemben volt használatos.

Végh József megállapítja, hogy a nyelvész is haszonnal forgathatja Vincze István munkáját, hiszen a nyelvi terminusokat többnyire helyhez kötve adja meg. Mégis szívesen látta volna, ha a néprajzi leírás mellett gazdagabb szakki-fejezés-anyagot is ad. Csatlakozik Fél Edit véleményéhez: helyes lenne, ha Vincze pótlólag a folklór anyagával, valamint néprajzi szótárral egészítené ki dolgozatát.

Vincze István válaszában mindenekelőtt köszönetet mondott az opponensek elismerő, segítő bírálatáért. Kifejti, hogy azért nem tudott minden eszközt egyforma intenzitással elemezni, mivel erre nem jutott volna tér, ezért csupán a művelési ág minden fontos részterületéről választott egy-egy jelenségkomplexumot. Egyetért bár azzal a megjegyzéssel, hogy az országos tipológiában feldolgozott metszőkések helyi tanulmányozása fontos lett volna, de mivel ezek eredeti funkciójukat elvesztették, további tanulságok csak akkor várhatók, ha a helyi típusok nemzetközi összehasonlítás alapján vizsgálhatók.

Ami a szőlőművelésnek a társadalomban betöltött szerepére vonatkozó megjegyzéseket illeti, a felvetett kérdést, mint munkájában is kifejtette, tudatosan mellőzte, hiszen „a helyi monográfiát is az egész magyar szőlő- és borkultúra történelmi, táji formái megragadása, néprajzi rendszerezése átfogóbb céljainak megvalósításához” szánta és rendelte alá, ezért csak annyiban tért ki erre, amennyiben a terület elütő sajátosságait mutatták. Ezért hiányos a dűlőnevek részletes kidolgozása, az egykori szőlőterületek rekonstrukciója is.

Vincze a továbbiakban megállapítja, hogy a bevezető rendszeri kérdésekkel kapcsolatban fejtegetéseit általában pozitívan értékelték az opponensek, viszont az érintett szőlőkultúra eredetét kereső feltevés alátámasztását elégtelennek tartják. Ezzel kapcsolatban utal azokra a helyekre, ahol hangsúlyozta a feltevés bizonytalan voltát. Itt, bár osztja Fél Edit aggályait, kifejti, hogy az említett negatív jelenségkomplexum nemcsak Északkelet-Magyarországon, hanem a Kárpátoktól keletre, a moldvai magyarságnál is megtalálható. E népcsoport részét a honfoglalás előtt kintrekedt kazár-magyar töredéknek vélhetjük s ez éppen nem gyengíti, hanem erősíti a feltevést. A moldvai egye-

zés értelmében a jelenségek összekapcsolódása nem véletlen s egyazon történeti rétegbe tartozik.

A Gunda Béla által felvetett eredetkérdésre válaszolva Vincze utal a dolgozatában elmondottakra. Természetes, hogy szőlőkultúránk 4 alaprétegének ismeretében nem képzelhette, hogy egykor egy egységes kabarjellegű magyar szőlőkultúra létezett, éppen hogy megállapítja, hogy alapvető különbségek vannak Dunántúl antik-eredetű és az északkelet-magyarországi szőlőkultúra közt, melynek magyarázatát csak a különböző eredet adhatja. Nem tud bizonyosat arról, hogy a honfoglalók ismerték-e a mediterrán szőlőkultúrát. A baltás metszőkések véleménye szerint nyugati közvetítéssel kerültek hazánkba.

Végezetül Vincze István kijelenti, hogy munkája csupán első lépés szőlős és borkultúránk néprajzi vizsgálata terén s mindazok az eredmények, melyeket néhány évi kutatás után elért, további kutatásra ösztönöznek a szőlőkultúra összetevőinek elmélyültebb megismerésére. Megköszöni, hogy *Korompay* felhívta figyelmét Munkácsi Bernát cikkére és *Végh József*nek is válaszolva, egyetértését fejezi ki a tekintetben, hogy a magyar szőlőkultúrát felölelő monográfia nemcsak a néprajz, hanem a nyelvészet követelményeit is magába kell foglalja.

Ortutay Gyula csatlakozva Fél Edit opponensi véleményéhez, kifejti, hogy a bortermeléssel összefüggően az életmód, a kultúra és általában a társadalom mélyebb elemzésére is szükség volna. Mivel Vincze éppen szűkebb tájégsággal foglalkozott, ezúttal kellett volna erre nagyobb figyelmet fordítania, ez ad lehetőséget számára, hogy kilépjen a szűkebb ergológiai típusú monográfia-keretből.

A Bizottság határozata szerint „Vincze István munkája alapos gyűjtőtevékenységre épült, körültekintő történeti elmélyedéssel és az összehasonlító anyag számbavételével készült. A szerző behatóan foglalkozik a honfoglalástól kezdve a magyar szőlőművelés történeti rétegeivel is. A népi kultúra gazdasági és társadalmi tagoltságát a dialektikus és történelmi materializmus tanulságainak figyelembevételével igyekszik vizsgálni. A sajtó alá rendezés kapcsán a Bizottság javasolja, hogy a szerző vegye figyelembe az elhangzott megjegyzéseket. A bírálóbizottság Vincze István dolgozatát *egyhangúlag* kandidátusi fokozatra ajánlja.

A vitát összefoglalta

Dégh Linda

a bizottság titkára